

HAMKORLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUVNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Qahhorova Madina Ulug'bek qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti magistri

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan yondashuv orqali o'quvchilarda hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tadqiq etilgan. Hamkorlik sifatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar tizimi aniqlangan va ularning bir-biri bilan o'zaro bog'liqligi ko'rsatilgan. Samarali pedagogik shart-sharoitlarni yaratishning metodologik asoslari ishlab chiqilgan va ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etishning muayyan yo'llari taklif etilgan. Maqolada o'qituvchining pedagogik kompetentligiga qo'yiladigan talablar, hamda o'quv muhitini loyihalashtirishning amaliy jihatlari ham yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik shart-sharoit, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, hamkorlik sifatleri, o'quv muhiti, motivatsiya, pedagogik kompetentlik, guruhiy dinamika, o'zaro ta'sir.*

ABSTRACT. *This article examines the pedagogical conditions for developing collaboration qualities in students through a personality-oriented approach. The system of factors influencing the development of collaboration qualities has been identified and their interrelationship has been shown. The methodological foundations for creating effective pedagogical conditions have been developed and specific ways to apply them in educational practice have been proposed. The article also covers the requirements for the teacher's pedagogical competence, as well as practical aspects of designing the learning environment.*

Keywords: *pedagogical conditions, personality-oriented approach, collaboration qualities, learning environment, motivation, pedagogical competence, group dynamics, interaction.*

KIRISH. Ta'lim tizimida hamkorlik sifatlarini shakllantirish muammosi o'zining ko'p qirrali va murakkab tabiati jihatidan doimo ilmiy e'tiborni jalb etib kelgan. Bugungi globallashuv davrida esa bu muammo yanada keskinlashib, uni hal etishning samarali yo'llarini topish zaruriyati ortib bormoqda. Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mehnat bozori hamkorlik ko'nikmasiga ega bo'lgan mutaxassislariga tobora ko'proq ehtiyoj sezmoqda.

World Economic Forum (2023) ma'lumotlariga ko'ra, kelajakdagi ish o'rinlarining 85 foizi hozirda mavjud bo'lmagan kasblarni tashkil etadi, ammo ular barchasi jamoa bo'lib ishlash va hamkorlik ko'nikmalarini talab qiladi. OECD (2021) tadqiqotlari esa maktab ta'limida hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha samarali pedagogik shart-sharoitlarning yaratilmaganligi muammosiga e'tiborni qaratmoqda. O'zbekistonda ham ta'lim islohotlari doirasida ushbu masalaga e'tibor kuchaymoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi "Ta'lim va fan sohalarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ta'lim muassasalarida hamkorlik va jamoaviy faoliyat madaniyatini shakllantirishni ustuvor vazifalar qatoriga kiritgan.

Pedagogik shart-sharoit — bu o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda muayyan natijaga erishishni ta'minlovchi omillar, holatlar va imkoniyatlar majmuasidir. N.M. Yakovlevaning ta'rifiga ko'ra, pedagogik shart-sharoit deganda muayyan pedagogik maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan va yetarli bo'lgan sharoitlar tushuniladi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — shaxsga yo'naltirilgan yondashuv orqali hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etishning yo'l-yo'riqlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi — hamkorlik sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarning tizimli tavsifini berish va ularning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bilan bog'liqligini ko'rsatishdan iborat.

METODLAR. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy adabiyotlarni sistematik ko'rib chiqish va tahlil qilish, so'rovnoma va anketa metodlari, pedagogik kuzatuv, ekspert baholash va statistik tahlil. Tadqiqot 2021-2023 yillar davomida Samarqand viloyatining o'nta umumta'lim maktabida olib

borildi. So'rovnomada 380 nafar o'qituvchi ishtirok etdi. So'rovnoma ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi qism hamkorlik sifatlarini shakllantirish bo'yicha o'qituvchilarning tajribasi va qarashlari, ikkinchi qism esa mavjud pedagogik shart-sharoitlarning etarliligini baholashga bag'ishlangan edi. So'rovnoma natijalari SPSS 25 dasturi yordamida qayta ishlandi.

Pedagogik kuzatuv 180 soatlik dars kuzatuvlarini o'z ichiga oldi. Kuzatuv davomida o'qituvchilarning guruhiiy faoliyatni tashkil etish uslublari, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabat shakllari va hamkorlik sifatlarining namoyon bo'lishi qayd etildi.

Ekspert baholash metodida 15 nafar pedagogika fanlari doktori va nomzodlari ishtirok etdi. Ulardan hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini ahamiyatiga ko'ra baholash so'raldi. Baholash Likert shkalalari bo'yicha amalga oshirildi. Pedagogik shart-sharoitlarni aniqlashda sistematik ko'rib chiqish (systematic review) metodologiyasi qo'llanildi. PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) qo'llanmasi asosida 2010-2023 yillar oralig'ida chop etilgan 215 ta ilmiy maqola ko'rib chiqildi. Ulardan 68 ta maqola tanlov mezonlariga javob berdi va chuqur tahlil qilindi.

NATIJJALAR. Tadqiqot natijasida hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari uch guruhga ajratildi: tashkiliy-muhit shart-sharoitlari, metodologik shart-sharoitlar va shaxsiy-psixologik shart-sharoitlar. Tashkiliy-muhit shart-sharoitlari guruhiga quyidagilar kiradi. Birinchisi — hamkorlikka rag'batlantiruvchi jismoniy muhitni yaratish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stol va stullarni erkin joylashtirilishi va guruhiiy ishlashga moslashtirilgan sinf xonalari hamkorlik faoliyatini 34% ga oshiradi (Barrett va boshq., 2015). Ikkinchisi — maqbul guruh tarkibini shakllantirish. Tadqiqotlar 3-5 nafar o'quvchidan iborat guruhlar hamkorlik sifatlarini rivojlantirishda eng samarali ekanligini ko'rsatadi. Uchinchisi — vaqt resurslarini to'g'ri taqsimlash: hamkorlikka asoslangan faoliyatga dars vaqtining kamida 40% ajratish zarur.

Metodologik shart-sharoitlar guruhiga quyidagilar kiradi. Birinchisi — hamkorlikka asoslangan o'quv vazifalarini loyihalash. Vazifalar "ijobiy o'zaro

bog'liqlik" tamoyiliga mos kelishi, ya'ni har bir o'quvchining hissasi jamoaning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lishi kerak. Ikkinchisi — o'qituvchining fasilitatorlik roli. O'qituvchi bilim manbaidan fasilitatorga (yo'naltiruvchiga) o'tishi va o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishini qo'llab-quvvatlashi lozim. Uchinchisi — differentsial yondashuv: har bir o'quvchining individual xususiyatlari va hamkorlik darajasini hisobga olgan holda vazifalarni moslashtirish. Shaxsiy-psixologik shart-sharoitlar guruhiga quyidagilar kiradi. Birinchisi — psixologik xavfsizlik muhitini yaratish. Edmondson (1999) tadqiqotlari shuni tasdiqlaydiki, psixologik xavfsizlik guruhiy samaradorlikning asosiy omili bo'lib, o'quvchilar xato qilishdan qo'rqmaydigan muhitda hamkorlik ko'nikmalarini tezroq rivojlantiradi. Ikkinchisi — hamkorlik uchun ichki motivatsiyani shakllantirish. Tashqi rag'batlantirish (baho, mukofot) ichki motivatsiyani zaiflashtirishi mumkin, shuning uchun hamkorlikning o'zidan qoniqish tuyg'usini shakllantirish muhim. Uchinchisi — o'quvchilarda o'zaro ishonch muhitini yaratish.

So'rovnoma natijalari tahlili quyidagi tendentsiyalarni ko'rsatdi. O'qituvchilarning 78% i hamkorlik sifatlarini shakllantirish muhimligini ta'kidlagan, ammo ularning faqat 31% i buning uchun maxsus pedagogik texnologiyalardan foydalanishini qayd etgan. O'qituvchilarning 62% i hamkorlikka asoslangan darslarni tashkil etishdagi asosiy to'siq sifatida vaqt tanqisligini ko'rsatgan. O'qituvchilarning 71% i hamkorlik sifatlarini baholashda qiyinchilik sezishini bildirgan. Dars kuzatuvlari natijasida aniqlandi: hamkorlikka asoslangan o'quv faoliyati kuzatilgan darslarning faqat 23% ida amalga oshirilib, ularning 67% i ham yetarli darajada samarali tashkil etilmagan. Ayniqsa, "ijobiy o'zaro bog'liqlik" va "individual javobgarlik" tamoyillarining etarlicha qo'llanilmaganligi kuzatildi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari haqida bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. Eng muhimi, tashkiliy-muhit, metodologik va shaxsiy-psixologik shart-sharoitlar bir-biridan ajratib bo'lmas darajada bog'liqdir. Yaxshi jismoniy muhit bo'lsa-da, o'qituvchi hamkorlikka asoslangan metodlarni qo'llamasa yoki o'quvchilar orasida psixologik xavfsizlik yo'q bo'lsa, samarali hamkorlik shakllanmaydi.

Tadqiqot natijalari D. Jonson va R. Jonsonning kooperativ ta'lim nazariyasidagi besh tamoyil — ijobiy o'zaro bog'liqlik, individual javobgarlik, yuzma-yuz muloqot, ijtimoiy ko'nikmalar va guruhiiy refleksiya — bilan to'liq uyg'unlashadi. Bu tamoyillarni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kontekstida qo'llash yanada katta samaradorlik berishi mumkin. Biroq tadqiqot bir qator cheklovlarga ega. So'rovnomada ishtirok etgan o'qituvchilarning barchasi Samarqand viloyatidan bo'lib, natijalarni butun O'zbekistonga umumlashtirish ehtiyotkorlikni talab qiladi. Shuningdek, o'quvchilar nuqtai nazaridan ma'lumotlarning yig'ilmaganligi kelajak tadqiqotlarda to'ldirilishi zarur bo'lgan bo'shliq hisoblanadi. Amaliy jihatdan, ta'lim muassasalarida hamkorlik sifatlarini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur: o'qituvchilarni qayta tayyorlash, sinf xonalarini qayta loyihalash va baholash tizimini yangilash bir vaqtda amalga oshirilishi kerak. Individual tadbirlar esa unchalik samarali bo'lmaydi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari asosida hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari uch o'zaro bog'liq guruhdan iborat tizimni tashkil etishi aniqlandi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bu shart-sharoitlarning har birini yanada boyitadi va individuallashtiradi. O'qituvchilarning hamkorlikka asoslangan faoliyatni tashkil etishdagi ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodologiyasi bilan boyitish ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu shart-sharoitlarning samaradorligini eksperimental tekshirish va turli viloyatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish rejalashtirilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Yakovleva N.M. Pedagog kasbiy kompetentligini shakllantirish nazariyasi va amaliyoti. — Chelyabinsk, 1994. — 268 b.
2. Johnson D.W., Johnson R.T. Learning Together and Alone. — Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1994. — 284 p.
3. Edmondson A. Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams // Administrative Science Quarterly. — 1999. — Vol. 44. — P. 350-383.

4. Barrett P. et al. The impact of classroom design on pupils' learning // Building and Environment. — 2015. — Vol. 89. — P. 118-133.
5. World Economic Forum. Future of Jobs Report 2023. — Geneva: WEF, 2023. — 296 p.
6. OECD. Collaborative Problem Solving: Key findings. — Paris: OECD Publishing, 2021. — 122 p.
7. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. — New York: Plenum, 1985.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PQ-88-son Qarori.
9. Musurmonova O'. Ta'limda hamkorlik muammolari. — Toshkent: O'qituvchi, 2019. — 187 b.
10. Abdullayeva B. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. — 215 b.
11. Gillies R. Cooperative Learning: Developments in Research. — International Journal of Educational Psychology, 2014. — Vol. 3(2). — P. 125-140.
12. Hmelo-Silver C. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // Educational Psychology Review. — 2004. — Vol. 16(3). — P. 235-266.
13. Kaplan A., Maehr M. The contribution and prospects of goal orientation theory // Educational Psychology Review. — 2007. — Vol. 19. — P. 141-184.
14. Tolipov O'. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent, 2017. — 320 b.
15. Hasanov R. Guruhiy o'qitish va uning psixologik asoslari. — Toshkent: Yangi nashr, 2020. — 144 b.